

В работе представлено теоретическое обобщение и оприділення специфіки договорів на користування природними ресурсами. Определены особенности таких сделок. Осуществлен их анализ в соответствии с наличием признаков договора аренды как классического гражданско-правового договора и тех специфических черт, присущих только данной группе договоров и отличают ее от других гражданско-правовых договоров.

Ключевые слова: природопользование, природоресурсовый договор, аренда, природные ресурсы.

Semkiv V.V. The Peculiarities of Natural Resources Use Contracts.

The paper presents the theoretical generalization and description of the specificity of the natural resources use contracts. The peculiarities of such agreements are figured out. The analysis is carried out due to the signs of the lease as a classic civil contract in these specific obligatory relations and those specific features that are unique for this particular type of contracts and distinguish it from other contractual types.

Key words: natural use, natural resources contract, lease, natural resources.

Сліпенчук Н.А.

ВИЗНАННЯ ЗНАЧНОГО ПРАВОЧИНУ (ДОГОВОРУ) АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА НЕДІЙСНИМ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

УДК 342

Постановка проблеми. Безконтрольне виведення майна (активів) акційного товариства на третіх осіб, що призводить до фактичного знецінення акцій, далі – «кримінальне» банкрутство, а також інші протиправні дії менеджменту та/ або контролюючих акціонерів, сприяли закріпленню в Законі України «Про акціонерні товариства» основ прозорої договірної політики та введенню поняття «значний правочин». При цьому, встановивши спеціальний порядок вчинення даних правочинів, законодавець не передбачив правових наслідків недотримання останнього. Для заповнення вказаної прогалини необхідні комплексні дослідження як науковців так і практиків.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідження окремих аспектів даної проблеми проводили В.В. Луць, Н.Н. Соломатіна, В.В. Долинська, О.М. Вінник, С. Теньков та інші.

Метою цієї статті є дослідження умов дійсності значних правочинів та проблемних питань при визнанні їх судом недійсними.

Виклад основного матеріалу. Згідно із п. 4 ст. 2 Закону «Про акціонерні товариства» (далі – Закон про АТ) значним вважається правочин (крім правочину з розміщення товариством власних акцій), учинений акціонерним товариством, якщо ринкова вартість майна (робіт, послуг), що є його предметом, становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності. Статутом акціонерного товариства (АТ) можуть бути визначені додаткові критерії для віднесення правочинів до категорії значних.

Закон про АТ диференціює порядок прийняття рішення про укладання значних правочинів залежно від їх суми та компетенції органів товариства щодо прийняття таких рішень: якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом значного правочину, становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ, то рішення щодо його вчинення приймається наглядовою радою. У разі неприйняття наглядовою радою рішення при вчинення значного правочину питання про його вчинення може бути винесене на розгляд загальних зборів.

Якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом значного правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, рішення про вчинення такого правочину за поданням наглядової ради приймається загальними зборами: при ринковій вартості майна або послуг, що є предметом значного правочину, від 25 до 50 відсотків вартості активів АТ - рішення приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій; при ринковій вартості майна або послуг, що є предметом значного правочину, від 50 і більше відсотків вартості активів - рішення про вчинення значного правочину приймається більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості.

При цьому забороняється ділити предмет правочину з метою ухилення від порядку прийняття рішень про вчинення значного правочину, передбаченого ст. 70 Закону про АТ [1]. Очевидно, що рішення відповідних органів АТ мають прийматись і в разі визнання недійсними чи розірвання раніше схвалених і укладених значних правочинів.

Спеціальний порядок вчинення таких правочинів покликаний, вочевидь, усунути передумови виникнення конфліктних ситуацій, однак у судовій практиці й досі нерідко виникають питання щодо дійсності значних правочинів (правочинів на суму, що перевищує вказану у статуті), укладених виконавчим органом з відступом від порядку їх погодження наглядовою радою чи загальними зборами[2, с. 99].

При з'ясуванні правових наслідків невиконання порядку вчинення значного правочину АТ, у тому числі можливості визнання його недійсним, треба виходити з того, що значний правочин є особливим видом цивільного правочину. Тому, розглядаючи це питання слід відразу звернутися до змісту спеціальних нормативних актів. Так, Закон про АТ у статтях, що безпосередньо закріплюють порядок вчинення значного правочину, взагалі, не передбачає жодних правових наслідків недотримання такого порядку. Для порівняння слід вказати, що згідно ч. 6 ст. 79 Федерального закону РФ «Про акціонерні товариства» [3] значний правочин, що вчинений з порушенням цієї статті, може бути визнаний недійсним. Відповідно до ст. 74 Закону Республіки Казахстан «Про акціонерні товариства» [4] недотримання вимог, передбачених цим Законом при вчиненні значного правочину, тягне за собою визнання правочину недійсним у судовому порядку. Таким чином, у законодавствах країн ближнього зарубіжжя, яким вже відомий інститут значного правочину, прямо передбачаються наслідки недотримання порядку вчинення значного правочину АТ у вигляді можливості визнання його недійсним.

У зв'язку із цим, у вітчизняній юридичній літературі з даного приводу вказуються різні точки зору. Так, наприклад, на думку В. Белік, до таких наслідків можна віднести визнання його не-

дійсним на підставі вимог Цивільного та Господарського кодексів України. Протилежну точку зору висловила Т. Боднар, яка зазначає, що правові наслідки недотримання порядку вчинення значного правочину не передбачені ані Законом про АТ, ані Цивільним кодексом України (далі - ЦК) та зауважує, що «такий підхід законодавця є цілком виправданий, оскільки встановлення можливості визнання правочину недійсним лише на підставі недотримання встановленого порядку прийняття рішення щодо його вчинення або попереднього схвалення може призвести до зловживання цим правом з боку товариства у разі настання для нього невігідних наслідків, пов'язаних з невиконанням або неналежним виконанням умов правочину» [5, с.102]. Важко погодитись з останньою позицією, оскільки порядок вчинення значного правочину є одним з тих юридичних механізмів, за допомогою якого захищаються права акціонерів від зловживань з боку виконавчого органу АТ щодо неконтрольованого відчуження значної частини активів товариства.

На нашу думку, у даному випадку слід виходити з положень ЦК. Зокрема, відповідно до ч.1 ст. 215 ЦК, підставою недійсності правочину є недодержання в момент його вчинення стороною (сторонами) вимог ч.ч.1-3, 5, 6 ст.203 цього Кодексу. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним – оспорюваний правочин (п.3) [6].

Враховуючи вищенаведену норму, судам, вирішуючи спір про визнання значного правочину недійсним, належить встановити наявність саме тих обставин, з якими закон пов'язує недійсність правочинів, зокрема: відповідність змісту правочину вимогам Цивільного кодексу України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства; правоздатність сторін правочину; свободу волевиявлення учасників правочину та відповідність волевиявлення їх внутрішній волі; спрямованість правочину на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

При укладенні значних правочинів за Законом про АТ недотримання вищенаведених вимог може трансформуватися у такі варіанти:

- 1) значний правочин вчинений, проте питання його укладення взагалі не обговорювалося на загальних зборах;
- 2) значний правочин укладений, отримав схвалення загальних зборів, проте акціонер в цих зборах участі не брав;
- 3) значний правочин вчинений, отримавши схвалення наглядової ради, однак акціонер вбачає в ньому шкоду інтересам товариства.

Розглядаючи перший варіант, слід підмітити, що вчинення значних правочинів погоджується з компетентним органом саме перед укладенням, а не схвалюється (затверджується) згодом, як це передбачено пунктом «і» статті 41 Закону України «Про господарські товариства» [7, с. 56]. Тому, за законом про АТ, вчинивши такий правочин без належного погодження із загальними зборами акціонерів, виконавчий орган не має цивільної дієздатності щодо його здійснення, що у свою чергу, є підставою для визнання даного правочину недійсним. Така позиція узгоджується із наявною судовою практикою (Постанови Вищого господарського суду України від 28.03.2012 у справі № 61/420 та від 29.03.2011 у справі № 32/300-10) [8; 9].

Питання полягає в тому, хто заявить відповідний позов до суду. Згідно із частиною п'ятою статті 79 «Порядок одобрения крупной сделки» Федерального Закону Російської Федерації «Об акционерных обществах» від 26 грудня 1995 р.: «крупная сделка, совершенная с нарушением требований настоящей статьи, может быть признана недействительной по иску общества или акционера» [3]. Як бачимо, російське законодавство прямо надає право акціонерові оскаржити до суду незаконно укладений товариством правочин. Закон України про АТ, у свою чергу, таких прав для акціонерів (учасників) прямо не передбачає.

Враховуючи відсутність чіткої норми з цього приводу, починаючи з 2003-2004 років практика господарських судів пішла шляхом повного заперечення законного інтересу акціонера на

подання похідних позовів: Верховний Суд України зайняв позицію, згідно з якою акціонери не належать до суб'єктів, котрі мають право оспорити договір, укладений АТз іншою юридичною особою, що подібні спірні договори не порушують передбачені законом права позивача-акціонера. До того ж акціонер не наділений суб'єктивним правом щодо здійснення повноважень власника майна АТ [10, с. 65]. Саме ця правова позиція Верховного Суду України фактично лягла в основу Рішення Конституційного Суду України від 01.10.2004 р. і №18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 і ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) [11], у якій Конституційний Суд України дійшов висновку, що легітимні інтереси АТ формулюються його вищими органами і захищаються в суді не окремим акціонером, індивідуальні інтереси якого можуть суперечити як інтересам інших акціонерів, так і законним інтересам усього товариства, а правлінням чи іншими спеціально уповноваженими на це виконавчими органами останнього. Отже, охоронювані законом інтереси акціонерного товариства не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів

Продовження вищевказаної позиції знаходимо у Рекомендаціях Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», відповідно до п.2.2.1 яких, суди у вирішенні спорів за позовами акціонерів про захист прав акціонерного товариства, в тому числі про визнання недійсними угод, укладених товариством, повинні досліджувати, чи уповноважений акціонер на представництво інтересів акціонерного товариства. Відсутність такого уповноваження може бути підставою для відмови у задоволенні позову [12]. В такому ж сенсі висловився і Пленум Верховного Суду України в п. 11 Постанови від 24.10.2008 р. №13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів», зазначивши, що акціонери (учасники) господарського товариства не вправі звертатися до суду за захи-

стом прав та інтересів інших акціонерів (учасників) господарського товариства та самого товариства поза відносинами представництва, а також обґрунтовувати свої вимоги порушенням прав інших акціонерів (учасників) товариства [13].

Разом з тим, у ч.5 п. 5 Постанови від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» Пленум Верховного Суду України роз'яснює, що відповідно до статей 215 і 216 ЦК вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним та про застосування наслідків його недійсності, а також вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути заявлена як однією зі сторін правочину, так і іншою заінтересованою особою, права законні інтереси якої порушено вчиненням правочину [14].

У даному випадку, найбільш прийнятною є думка, що неодноразово висвітлювалась у літературі, про наділення акціонерів правом подавати в суд позови в інтересах товариства та/ або своїх інтересах, якщо вони ігноруються виконавчим органом про укладанні правочинів від імені товариства, зокрема при укладанні значних правочинів[2, с.101].

Не слід також і забувати про можливість застосування судом за результатами справи пункту 1 частини 1 статті 83 Господарського процесуального кодексу України – визнання договору недійсним за власною ініціативою. Як зазначає В.Е.Беляневич, дана норма передбачає право господарського суду визнати недійсним повністю чи в певній частині пов'язаний з предметом спору договір, який суперечить законодавству. У даному випадку йдеться про ситуацію, коли позовна вимога не полягає у визнанні договору недійсним. Договір повинен бути лише пов'язаний із предметом спору, тобто позовна вимога ґрунтується на договорі, що його суд може визнати недійсним з власної ініціативи [15, с. 601]. При цьому, дана правова норма, надає суду право визнати договір недійсним, спираючись лише на невідповідність закону та пов'язаність з предметом конкретного спору, і не ставить можливість використання цього права в залежність від наявності заяви про

це сторони, так само як і від наявності у неї права такої вимоги (Постанова Вищого господарського суду України від 01.04.2003 року у справі № 14/142) [16].

Набагато складніше здійснити судовий захисту двох інших випадках. Зокрема, у Законі про АТ нічого не сказано про ситуацію при якій значний правочин вчинений, отримав погодження загальних зборів, проте акціонер у них участі не брав. З одного боку, згідно із частина перша статті 68 Закону про АТ надає право вимоги викупу акцій тим акціонерам, які зареєструвалися для участі в загальних зборах і голосували проти прийняття останніми рішення про вчинення товариством значного правочину. З іншого боку, оскарження такого рішення зборів до суду можливо тільки після вимоги викупу акцій, і це обмеження не поширюється на тих акціонерів, які не брали участь в зборах. Скоріш за все, цим акціонерам буде відмовлено у викупі, оскільки не виконане вищевказана умова частини першої статті 68 Закону про АТ. При цьому у акціонера немає часу чекати відповідної відмови, адже термін оскарження рішень загальних зборів акціонерів становить 3 місяці (ч.1 ст. 50 Закону про АТ). Тому, якщо акціонер не згідний з рішенням загальних зборів про вчинення значного правочину і не був присутнім на цих зборах, то йому варто відразу звернутися в суд. При цьому, можливі такі варіанти:

- оскарження здійснюється за мотивами порушення процедури скликання і/або проведення загальних зборів акціонерів. В цьому випадку акціонер повинен посилатися на порушення своїх корпоративних прав і визначених норм Закону про АТ (за наявності таких порушень);

- оскарження здійснюється за мотивами невідповідності правочину для АТ. Порушення корпоративного права акціонера, у даному випадку, може бути обґрунтоване очевидним знеціненням його акцій внаслідок різкого зменшення вартості активів. Як зазначають М.Белкин і Л. Белкин, при такій судовій тактиці перспективним є посилання на недотримання виконавчим органом АТ принципу розумності, встановленого пунктом 6 статті 3 Господарського кодексу України. Зокрема у постанові від 8 грудня

2005р. по справі № 4/162-05 Вищий господарський суд України вказав, що згідно п. 6 ст. 3 ЦК України однією із засад цивільного законодавства є справедливість, добросовісність та розумність. В ч. 1 ст. 203 ЦК України передбачено, що зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. В п. 1 ч. 1 ст. 83 ГПК України господарському суду при прийнятті рішення надано право визнавати недійсним повністю або в певній частині пов'язаний з предметом спору договір, який суперечить законодавству. В результаті, Вищий господарський суд України залишив без змін рішення та постанову попередній інстанцій, якими визнано недійсними явно невідповідні для однієї із сторін умови договору, як такі що суперечать принципу розумності [7, с.58-59].

При цьому, основною проблемою являється складність доведення суду явно невідповідного для АТ правочину.

Аналогічні аргументи можуть бути використанні й у разі, коли значний правочин вчинений, отримавши погодження наглядової ради, проте акціонер убачає в ньому шкоду інтересам АТ.

Висновки. Наявні прогалини в Законі про АТ ускладнюють перспективи оскарження в суді укладення товариством значних правочинів, однак вони не є перешкодою для можливого визнання їх недійсним за позовом відповідного суб'єкта, корпоративні права чи інтереси якого порушенні у даному випадку. Оскільки в законі прямо не передбачена їх недійсність, то їх слід кваліфікувати як оспорювані. При цьому, з проведеного дослідження вбачається необхідність доповнення чинного Закону про АТ статтею, яка б чітко встановлювала наслідки вчинення правочину з порушенням вимог цього закону та осіб наділених правом на його оскарження.

1. *Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. №514-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — №50-51. — Ст. 384.*
2. *Луць В.В. Захист інтересів акціонерів при укладенні значних правочинів (договорів) // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: Матеріали науково-практичної конференції. — Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. — С. 97 - 102.*

3. *Об акционерных обществах: Федеральный Закон РФ № 208-ФЗ от 26.12.1995 г. [Электронный ресурс]: — Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/stock-comp>.*
4. *Об акционерных обществах: Закон Республики Казахстан № 415-2 от 13.05.2003 г. [Электронный ресурс]: — Режим доступа: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=02807&ogl=04007&og=1>.*
5. Карчевський К.А. Проблеми визнання недійсним значного правочину акціонерного товариства, вчиненого з порушення встановленого порядку // *Юридична наука*. — 2011. - № 1 (1). — С.101-105.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. — 2003 р.— № 40, Ст. 356.
7. М. Белкин, Л. Белкин, Как акционеру защититься от совершения мажоритарием невыгодных для АО значительных сделок? // *Акционерный вестник (Украина)*. - 2009. - № 6 (11). — С. 56 – 59.
8. *Справа № 61/420. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>*
9. *Справа № 32/300-10. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>*
10. Смітюх А., Позови акціонерів про визнання недійсними правочинів акціонерного товариства за Законом України «Про акціонерні товариства» // *Юридичний радник*. — 2009. - № 2 (28). — С. 64-68.
11. *У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес): Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004 // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — №6.*
12. *Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України №13 від 24.10.2008 року // Вісник Верховного Суду України. - №11. — 2008.*
13. *Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: Рекомендації Вищого Господарського суду України, 28 грудня 2007 № 04–5/14 // Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації від 11.02.2008 – 2008 р., № 6, С. 25*
14. *Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Верховного суду України, 06.11.2009 № 9[Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09/>*

15. *Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. – Видання третє. – Видавництво «Юстиніан», 2009. – 872 с.*

16. *Справа №14/142. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>*

Сліпенчук Н.А. Визнання значного правочину (договору) акціонерного товариства недійсним як спосіб захисту корпоративних прав

Дана стаття розкриває особливості значного правочину акціонерного товариства та з'ясовує правові наслідки невиконання порядку його вчинення, в тому числі можливості визнання правочину недійсним.

Ключові слова: значний правочин, вчинення правочину, недійсність правочину, права та інтереси акціонера.

Сліпенчук Н.А. Признание крупной сделки (договора) акционерного общества недействительным как способ защиты корпоративных прав

Данная статья раскрывает особенности крупной сделки акционерного общества и обозначает правовые последствия невыполнения порядка его совершения, в том числе возможности признания сделки недействительной.

Ключевые слова: значительная сделка, осуществление сделки, недействительность сделки, права и интересы акционера.

Slipenchuk N.A. Recognition of significant transaction (contract) company void as a way to protect corporate rights

This article reveals features of the company's significant transaction and clarifies the legal consequences of default procedure of its commission, including the possibility of recognizing the transaction invalid.

Key words: significant transaction, commit transaction, the invalidity of the transaction, the rights and interests of shareholders.

Ставнича І.М.

ПРАВОСУБ`ЄКТНІСТЬ УЧАСНИКІВ ЯК ОБ`ЄКТИВНА УМОВА ДІЙСНОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

УДК 342

Постановка проблеми. Універсальність договору обумовлена його сутністю, яка полягає в тому, що в основі договору як правового явища лежить сукупність волевиявлення його сторін, реалізована у взаємній домовленості з метою реалізації власних інтересів. Зважаючи на роль договору у регулюванні суспільних відносин, державою встановлюються особливі вимоги щодо